

Baltu'nun kendisine isyan ettiğini anlayan Gâzân Han 695'te (1296) Anadolu'ya Kutluğ Şah idaresinde 30.000 kişilik bir ordu gönderdi. Baltu mağlûp olunca Ermeni kralına sığındı. Ancak kral tarafından yakalanıp Tebriz'e Gâzân Han'a gönderildi ve şehir meydanında idam edildi (25 Zilhicce 696 / 14 Ekim 1297). Gâzân Han, Baltu'nun isyanı sırasında zorla yanında tuttuğu Sultan Mesud'un suçlu olduğuna inanıyordu. Bu sebeple Kutluğ Şah Noyan tarafından Tebriz'e gönderilen Sultan II. Mesud, Gâzân'a Baltu'nun kendisini zorla yanında tuttuğunu anlattıysa da mazeretleri Gâzân Han'ı tatmin etmediği için hükümdarlıktan uzaklaştırılıp Hemedan'da ikamete mecbur edildi. Yerine iki yıl sonra kardeşi Ferâmurz'un oğlu III. Alâeddin Keykubad Selçuklu tahtına geçirildi (697/1298).

III. Alâeddin Keykubad devrinde de ülkede karışıklık, isyan ve zulümler devam etti. Bu dönemde Sülemiş (Sûlâmîş) adlı bir Moğol noyanı Gâzân Han'a karşı isyan etti, ancak o da Baltu gibi Tebriz'den öldürüldü. Çok kötü bir idare sergileyen III. Alâeddin Keykubad Moğol noyanları gibi halktan paralar topladı. Sivas, Malatya, Divriği ve diğer yerlerde yaptığı zulüm ve haksızlıklar Moğollar'ı bile rahatsız ettiğinden tahttan indirilip yerine II. Mesud ikinci defa Anadolu Selçuklu tahtına çıkarıldı (702/1302). İkinci hükümdarlık döneminde de başarısız olan Sultan Mesud, 703'te (1304) Abuşka Noyan ile birlikte Aksaray-Niğde arasındaki Dulhisar'a kapanan Câbioğlu'nu kuşattı. Ancak Gâzân Han'ın ölüm haberi gelince kuşatma kaldırıldı.

Ebû'l-Feth es-Sultânü'l-a'zam Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn unvanıyla anılan II. Mesud uzun süre hasta yattıktan sonra 708 (1308) yılında Kayseri'de vefat etti. Son yıllarını maddî sıkıntılar içinde geçiren sultanın borçları ve Moğollar'ın bitmeyen istekleri yüzünden bunalıma girip kendini zehirlediği de rivayet edilir (Sümer, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy. 1 [1969], s. 75). Tartışmalı olmakla birlikte genellikle kabul edilen görüşe göre II. Mesud Anadolu Selçuklu Devleti'nin son hükümdarıdır. Onun ardından Kılıcarslan b. III. Keyhusrev gibi tahta çıkarılmış (710/1310) bir hânedan mensubu olsa bile ülke içinde ve Moğollar tarafından tanınmadığı için II. Mesud'un son hükümdar kabul edilmesi daha isabetli olur. Günümüze intikal etmiş olan son Anadolu Selçuklu sikkelere de Sultan II. Mesud'a aittir. Makrîzî'nin Anadolu Selçuklu Devleti'nin sona

erdiği tarih olarak 718 (1318) yılını göstermesi (*es-Sülûk*, II, 186), Demirtaş'ın Selçuklu şehzadelerini öldürtmesiyle ilgili olabileceği gibi yanlış bir tesbit de olabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Âlâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, 243-248; İzzeddin İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi* (trc. M. Şerefeddin Yaltkaya), Ankara 2000, s. 32-33; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmî'u't-tevârîh* (nşr. Abdülkerim Alioğlu Alizade), Bakü 1957, s. 311-312, 318, 324, 328-329; Aksarâfî, *Müsâmeretü'l-ahbâr* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 104-170, 238-244; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefik*, Süleymaniye Ktp., Fâtihi, nr. 4519, s. 301; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I, 588, 650, 718; II, 186; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme* (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, II, 156-157; *Tarih-i Âli Selçuk* (nşr. ve trc. Feridun Nâfiz Uzluk), Ankara 1952, metin, s. 63-80, 83-93; tercüme, 41-56, 59-67; Münecimbaşı, *Câmîu'd-düvel: Selçuklular Tarihi* (nşr. ve trc. Ali Öngül), İzmir 2001, metin, II, 110-119, 124-125; tercüme, II, 124-134, 140-141; İsmâil Galib, *Takvîm-i Meskûkât-i Selçukîyye*, Ankara 1971, s. 90-94; Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmîyye Kataloğu*, İstanbul 1321, s. 318-342; Spuler, *Iran Moğolları*, s. 64-65, 77, 95-100; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 209, 287-294, 303-304, 329; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçuklularını", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1992, VIII, 342-351, 357-358; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 163-167; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 582-583, 585-619, 631-654; İhan Erdem, *Türkiye Selçuklularını İlhantı İlişkileri: 1258-1308* (doktora tezi, 1995), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 275-424; Osman Gazi Özkuzugüdenli, *Gâzân Hân ve Reformları* (doktora tezi, 2000), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 71-72, 87 vd., 141-147; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, Ankara 1969, s. 60-75; a.mlf., "Keykubad III", *DİA*, XXV, 360-361; Zerrin Günal Öden, "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler", *TTK Belleten*, sy. 231 (1997), s. 237-300; Muharrem Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçuklularını", *TD*, sy. 36 (2000), s. 256-258; İbrahim Kafesoğlu, "Keykubad III.", *İA*, VI, 662-663.

MUHARREM KESİK

MESUD EFENDİ

(ö. 1894)

Osmanlı âlimi.

Kayseri'ye bağlı Ağırnas (Mimar Sinan) köyünde dünyaya geldi. İlk öğrenimini doğduğu köyde tamamladıktan sonra Hacı Torun Efendi'den icâzet aldı. 1877 yılında Kayseri müftüsü oldu. Ardından İstanbul'a gitti ve orada Mekke pâyesi aldı; Muzika-i Hümayun Mektebi'nde Arapça muallimliği yaptı. *Mir'ât-ı Me-*

Mesud Efendi'nin *Mir'ât-ı Mecelle* adlı eserinin ilk sayfası (İstanbul 1302)

celle adlı eserinin sonunda kitabını 1298 yılının Zilkade ayında (Ekim 1881) Kayseri'de tamamladığını belirttiğine göre İstanbul'a bu tarihten sonra gitmiş olmalıdır. İleri bir yaşta iken İstanbul'da vefat eden Mesud Efendi Beşiktaş'ta Yâhya Efendi Dergâhı haziresine defnedildi. Bursalı Mehmed Tâhir ve bazı yeni kaynaklar 1310'da (1893) öldüğünü kaydetmekle birlikte (Koçer, s. 45) Mehmed Süreyyâ vefat tarihini 1311 yılı Ramazan ayı (Mart 1894) olarak vermektedir (*Sicill-i Osmânî*, IV, 368). Mesud Efendi'nin Muzika-i Hümayun Mektebi'ndeki Arapça muallimliği görevine oğlu Rifat Efendi tayin edildi.

Mesud Efendi'nin bilinen tek eseri *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* üzerine yazdığı *Mir'ât-ı Mecelle*'dir (İstanbul 1290, 1297, 1299, 1302). Kitabın önsözünde müellif, *Mecelle*'de yer alan fikhî konuların kaynaklarını tesbit edip bir araya getirdiğini söylemektedir. Eserde önce *Mecelle*'nin maddeleri nakledilmiş, ardından bunların dayandığı fikhî metinler bazan olduğu gibi, bazan da özet halinde Arapça olarak kaydedilmiştir. Kitabın telifi sırasında Haneefi mezhebine ait otuz civarında fikh ve fetva kitabından yararlanan Mesud Efendi, her maddenin dayandığı fikhî metni

verirken faydalandığı kitabın adını ve bölümünü zikretmiştir. Eser başta Ahmed Cevdet Paşa olmak üzere Mecelle Cemiyeti üyelerinin takdirini kazanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mesud Efendi, *Mir'ât-ı Mecelle*, İstanbul 1302, s. 10, 740; *Sicill-i Osmânî*, IV, 368; *Osmanlı Müellifleri*, II, 40; Ahmed Nazif, *Kayseri Meşhurları: Kayseri'ye Meşhiri* (s. nşr. Meserret Dirioz – Haydar Ali Dirioz), Kayseri 1991, s. 79, 112; H. Mehmed Zeki Koçer, *Kayseri Ülemâsı*, İstanbul 1972, s. 45; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar*, İstanbul 1973, s. 338; Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul 1973, s. 113; Muhsin İlyas Subaşı, *Kayseri'nin Manevî Mimarları*, Ankara 1995, s. 274; Ali Rıza Karabulut, *Kayseri'de Meşhur Mutasavvıflar*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 247; Ahmet Madzli, "Hacı Torun Efendi", *DİA*, XIV, 499.

FERHAT KOCA

MESUD EFENDİ, HOCAZÂDE

(ö. 1066/1656)

Osmanlı şeyhülislâmı.

I. Ahmed'in hocası Aydınlı Mustafa Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Hocaâde diye anılır. Osmanlı tarihinde görevden alındıktan sonra idam edilen üç şeyhülislâmdan biri olduğu için kaynaklarda "şehid" unvanıyla da geçer. Ayrıca kendisine Burnaz / Pürnaz Müftü veya Çelebi de denmiştir. İlk öğrenimini babasından gördü ve onun sayesinde "mevâlifzâde" kanunu gereği 1028 Saferinde (Ocak 1619) Hocaâde Esad Efendi'nin Beyazıt Medresesi müdriğiyle mülâzımı oldu. Medrese tahsilinden sonra 40 akçelik medreseden mâzul iken 1030 Rebülevvelinde (Şubat 1621) Şah Sultan Medresesi müderrisliğine getirildi. Mere Hüseyin Paşa'nın sadâretten azli onu da etkiledi ve müderrislikten alındı (Şâban 1031 / Haziran 1622). 1033 Cemâziyelevvelinde (Mart 1624) Ayşe Sultan Medresesi'ne, 1035 Ramazanında (Haziran 1626) teamüle aykırı olarak kısa bir arayla Sahn-ı Semân'ın iki ayrı medresesine tayin edildi. 1037 Şâbanında (Nisan 1628) Edirne Beyazıt Medresesi, 1038 Şevvalinde (Haziran 1629) Eyüp Medresesi, 1040 Ramazanında (Nisan 1631) kardeşi Ali Efendi'nin yerine Süleymaniye Medresesi'ne müderris oldu.

Mesud Efendi daha sonra kadılığa geçti. 1042 Rebülevvelinde (Eylül 1632) Halep kadısı oldu, bir yıl sonra azledildi ve uzun süre mâzul kaldı. 1050'de (1640) kendisine verilen Galata kadılığını kabul etmedi. 1052 Cemâziyelevvelinde (Ağustos 1642) Bursa kadılığına getirildi; fakat iki ay sonra, Bursa'da kanuna aykırı oldu-

ğu iddiasıyla yeni inşa ettirilen bir kiliseyi hükümet merkezinin kararını beklemeden yıktığı için görevden alındı. Mesud Efendi'ye haksızlık yapıldığı kanaatinde olan Bursa halkı diğer üç kiliseyi daha tahrip etti. Bunun üzerine hükümet merkezinden müfettişler gönderilerek soruşturma açıldı ve yapılan hareketin uygun-suz olduğu tesbit edilip suçlular cezalandırıldı (Naîmâ, IV, 17-18). Görevden alınan Mesud Efendi'ye Gümölcine ve Yenice-i Karasu kazaları arpalık verildi. 1054 Zilhiccesinde (Şubat 1645) Rumeli kazaskerliği pâyesini aldı. Sekiz ay sonra kendisine teklif edilen Eyüp kadılığını kabul etmeye arpalıkları ile yetindi. Ramazan 1061'de (Ağustos 1651) Anadolu kazaskeri oldu. Bu görevdeyken Dîvân-ı Hümâyûn'da ve zaman zaman yapılan meşveret meclislerinde vezirlere karşı sözünü esirgelediğinden Vâlide Turhan Sultan'ın takdirini kazandı. Ancak yaptığı bazı uygulamalar ulemâ arasında tepkiye yol açtı. Anadolu kadıları kadılık imtihanına itiraz ederek Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'ye şikâyetle bulundular ve Mesud Efendi'nin âdil bir imtihan için yeterli bilgisinin olmadığını ileri sürüp padişah huzurunda ve ulemâ önünde imtihan olmak istediklerini bildirdiler (a.g.e., V, 234). Muhtemelen bu hadiseler sırasında Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ile araları açıldı ve birbirine rakip hale geldiler. Mesud Efendi'ye bir yıl kaldığı kazaskerlik görevinin ardından Tırnova ve Sahra arpalıkları verildi. Üç yıl sonra 1065 Ramazanında (Temmuz 1655) arpalığı Galata kadılığına çevrildi.

Kazaskerliği sırasında Mesud Efendi Vâlide Turhan Sultan'ın takdirini kazanmıştı. Hatta Turhan Sultan, Vezîriâzam Gürcü Mehmed Paşa'ya onu dinlemesini ve sözünden çıkmamasını tembih etmişti. Bu gücünü devlet işlerine karışarak, tayin ve azillere müdahale ederek kullanmaya başlayan Mesud Efendi bazı önde gelen devlet adamları ve ulemânın tepkisine yol açtı. Gürcü Mehmed Paşa'nın azledilip yerine Tarhuncu Ahmed Paşa'nın getirilmesinde önemli rol oynadı. Gizlice İstanbul'a davet edilen Tarhuncu Ahmed Paşa durum açıklığa kavuşuncaya kadar onun evinde kaldı. İpşir Mustafa ve Kara Murad paşaların sadâreti döneminde ise kendisine itibar edilmedi. Kaynaklara göre, Çınar Vak'ası sırasında bazı adamları tebdilikiyafet ederek züyük akçe sebebiyle büyük huzursuzluk duyan sipahi ve yeniçeriler arasından taraftar toplamış, Şeyhülislâm Memekzâde Mus-

tafa Efendi'nin rüşvetçi ve afyon düşkünü olduğundan böyle nazik bir dönemde meşihata lâyık bulunmadığı yolunda haber yayarak bu makama cesur ve hak sözü söyleyen Mesud Efendi'nin getirilmesi konusunda askeri inandırmıştı. Yeniçeri ve sipahilerin Mesud Efendi'nin şeyhülislâm olması için saraya baskı yapmaları sonucunda Memekzâde Mustafa Efendi tayininden on üç saat, Vezîriâzam Zurnazen Mustafa Paşa da dört saat sonra azledildi. Mesud Efendi, 9-10 Cemâziyelevvel 1066 gecesi (5-6 Mart 1656) "erbâb-ı cem'iyet iltimasıyla" şeyhülislâmlığa getirildi.

Mesud Efendi'nin dört ay on iki gün süren meşihat günleri büyük çalkantılar içerisinde geçti. Bu çalkantıların sebebi devlet işlerine müdahalesi, tayin ve azilleri kendi kontrolü altında tutma ihtirası yanında ortamın çok karışık olması idi. Yeni şeyhülislâm özellikle belli başlı tayinlerde belirleyici olmak istiyor (a.g.e., VI, 189), sadakatine, cesaret ve doğru sözlülüğüne değer veren Vâlide Turhan Sultan bir ölçüde bu isteğine riayet ediyordu. Nitekim Siyavuş Paşa'nın ölümü üzerine Mesud Efendi kendisine mutlak olarak itaat edeceğine inandı. Şam Valisi Boy-nueğri Mehmed Paşa'ya sadrazamlık verilmesini saraydaki meşveret meclisinde kabul ettirdi. Ancak şeyhülislâmın etkisi altına girmeye niyeti olmayan yeni sadrazam onu dışlayarak müstakil hareket etmeye başladı. Bunun üzerine Mesud Efendi Vâlide Turhan Sultan'dan onun azlini istedi. Vâlide Turhan Sultan, sadrazamın kısa süre içinde sebepsiz azlinin devletin istikrarı ile bağdaşmayacağını söyleyip bu isteği reddetti. Giderek daha da hırçınlaşması saray ve devlet ricâli nezdindeki itibarını sarsılmasına yol açtı. IV. Mehmed'i azledip Şehzade Süleyman'ı tahta çıkarmayı düşünerek gizli bazı toplantılar yaptığı söylentileri yayıldı. Sadrazam Mehmed Paşa'nın durumu padişaha ve vâlide sultana bildirmesi üzerine büyük tedirginlik yaşandı. Sinan Paşa Köşkü'nde meşveret olduğu söylenerek davet edilen Mesud Efendi, köşke geldiğinde padişah ve sadrazamı görmeye fırsat kalmadan 25 Ramazan 1066'da (17 Temmuz 1656) görevden alındı. Diyarbekir kadılığı verilip bostancıbaşıya teslim edildi ve kayıkla Mudanya üzerinden Bursa'ya yollandı (a.g.e., VI, 188-197).

Aleyhine yeni bir tertipten korkarak bir an önce Diyarbekir'e gitmek isteyen Mesud Efendi, Abaza isyanı sebebiyle yollar tehlikeli olduğundan bir miktar sekbanla